

T. Molnár Gizella

KÖZÖSSÉGI TANULÁS A SETTLEMENT MOZGALOMBAN ÉS A SZEVEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMÁBAN

Absztrakt

A közösségi tanulás és az intergenerációs tanulás az LLL olyan új, modern eszközeiként jelennek meg az utóbbi évtizedekben a neveléstudományi, andragógiai szakirodalomban, amelyek segítenek a 21. század kihívásaira választ adni. Alaposabban megvizsgálva azonban kitűnik, hogy a kultúra és az ismeretközvetítés történetében régóta találkozhatunk ezekkel, és az egyetemes kultúrtörténet is azt mutatja, hogy mindig különösen nagy jelentőséggel bírnak azon időszakokban, amikor a társadalom új kihívásokkal szembesül. A tanulmány amellet érvel, hogy a settlement mozgalmat a modern közösségi tanulás előképeként határozhatjuk meg. A settlement a 19. század végén Angliából indulva Európa számos országában, majd Magyarországon is megjelent, mások mellett a húszas évek végén a szegedi egyetem hallgatói körében. A hazai settlement történetét elsősorban a képviselőiktől való primer források, korabeli szövegek és kiadványok alapján vázoljuk fel röviden azzal a meggyőződéssel, hogy segítségükkel sikerül érzékeltetni a settlementben zajló közösségi tanulási formákat és generációs kölcsönhatásokat, valamint ezek társadalmi hasznát. Kiemelt figyelmet szentelünk a szegedi egyetemhez is kapcsolódó agrársettlement mozgalomnak, a Bethlen Gábor Kör és a belőle kifejlődő Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma örökségének. A szövegek tanulmányozása során azon meggyőződésünket igyekszünk validálni, hogy van mire alapozni a múlt értékeiből napjainkban, amikor a közösségi tanulásról és a generációk közötti interakciókról, kölcsönös tanulási kapcsolatokról gondolkodunk.

Kulcsszavak: közösségi tanulás; settlement; Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma

Bevezető

Az utóbbi bő két évtizedben egyre több szó esik a közösségi tanulásról, és – gyakran ezzel összefüggésben is – az intergenerációs tanulásról. Mindkettő egyre nagyobb hangsúlyt kap a különböző szervezetekben, a tudományos kutatásokban, de a közbeszédben és a médiumokban is, és az élethosszig tartó tanulás (LLL) jelentős eszközeként elemzi a szakirodalom, többnyire olyan újdonságként, amely a 21. század kihívásaira segít választakat adni. De alaposabb vizsgálódások után kiderül, hogy a kultúra történetében régóta találkozhatunk ezekkel a jelenségekkel, csak éppen más kontextusokban. Amióta azonban a közösségi tanulást az ezredforduló táján a lifelong learning új megjelenési formájaként definiálták, sőt, a tanuló közösség-tanuló város paradigmájához kapcsolták, egyre nagyobb hangsúlyt kapott, noha nem minden kutató értelmezte teljesen azonosan. Volt, aki egyfajta urbánus együttműködésként határozta meg, a gazdaságfejlesztéshez kapcsolta és az urbanizáció motorjaként tekintett rá követőivel együtt (Glaeser, 1997). Mások, köztük hazai kutatók az aktív társadalomfejlesztéshez kötik a fogalmat a tanuló közösséghez

politikai tartalmat kapcsolva, és a cselekvő részvétel nyomán a helyi társadalmak szintjén a változó gazdasági és társadalmi elvárásokra, a kihívásokra adott válaszok eszközeként értelmezik. A „tanulást” tehát tágabb értelemben használják: felfogásukban a tanuló közösségek azok, amelyek a kihívásokra innovatív válaszokat tudnak adni. Úgy vélik, hogy *„a 'tanulás' szó ebben az esetben már annyira kitágul, hogy mindent jelent, vagy semmit – szocializációtól a kultúra adás-vételéig. Mi tulajdonképpen nem is 'tanuló közösségekről' kellene beszéljünk, hanem sokkal inkább 'művelődő közösségekről', közösségi művelődésről.”* (Forray & Kozma, 2013, p. 6) Ezzel a megközelítéssel a későbbiekben kifejtendő témánk szempontjából mi is egyetérthetünk, bár utalni fogunk a Glaeser-féle felfogás történeti előzményeire is.

Valamivel később, s talán még nagyobb hangsúllyal emelték be a kutatók és a szakemberek az LLL-diskurzusba az intergenerációs tudástranszfer fogalmát is, mint újszerű megközelítést, noha az éppúgy, mint a közösségi tanulás, egyidős az emberi kultúrával. A Michael Tomasello által leírt kulturális átadás elmélete – amely Tomasello szerint megalapozta az emberi kultúra fejlődésének több évezredes folyamatát – tulajdonképpen már eleve a generációs tanulás leírása. Noha a szerző a témát az emberi gondolkodás fejlődésének kontextusában tárgyalja a kulturális evolúció pszichológiai vonatkozásait is feltárva, jól felismerhető mintázat az egymást követő generációk tudásának, tapasztalatainak átadása a közösségekben (Tomasello, 2002). Elmélete szerint tehát magának az emberi kultúrának a fejlődése is felfűzhető erre a szálra. Egyetérthetünk azzal a gondolattal, hogy a fogalom olyan régi, mint az emberiség, és megelőzi a formális oktatást. A mindennapi élet részeként a többgenerációs családokban és a családok által alkotott közösségekben, a hagyományos paraszti társadalomban a tudás a tapasztalatok, készségek és értékek informális átadását jelentette. A modernizáció, az urbanizáció, a hagyományos családmóddel felbomlása és a formális oktatási rendszerek kiépülése háttérbe szorította ugyan a generációs tanulást, azonban az iskolán kívüli tanulásban továbbra is jelentős maradt a szerepe (Varga, 2021). Manapság, amikor a generációk találkozása esetlegessé vált, s az elkülönült korosztályok nehezebben kapcsolódnak egymáshoz, nem könnyű átlátni, hogy maga a generációs tanulás több évezredes múltra tekint vissza, annál is inkább, mivel a hozzá kapcsolódó elmélet viszont csak néhány évtizedes. Ugyanakkor nem csoda, hogy a 20. század végétől elindul az a folyamat, melynek során újra „felfedezik” a közösségi tanulásnak ezt a lehetőségét, kutatók foglalkoznak vele, definiálják, kiemelik a társadalmi hasznát, (összekapcsolva az önkéntességgel is), elsősorban arra fókuszálva, hogy a segítségével képes reagálni a társadalom a gyorsuló és paradigmatisáló változásokra (Bottery, 2016). A kultúra története ugyanis azt mutatja, hogy különösen nagy jelentőséggel bír a generációs tanulás azokban az időszakokban, amikor új kihívásokkal szembesül a társadalom. Márpedig az ezredfordulóra globális és lokális szinten is mind több és egyre nagyobb kihívással, folyamatos változásokkal szembesülünk – elég, ha csak a legszembetűnőbb digitalizációt emeljük ki. Így nagy szükség van a közösségi erőforrásokra a folyton változó társadalmi, gazdasági, kommunikációs környezetben, s újabb és újabb ismeretekre kell szert tenni ahhoz, hogy megfeleljen a közösség (és benne az egyén) a folyamatos kihívásoknak. Ezért is kap egyre nagyobb hangsúlyt a kutatásokban és a szakmai diskur-

zusokban az egész életen át tartó tanulás világszerte, s az Európai Unióban is, ahol a szakpolitikák kiemelten foglalkoznak ezzel, ahogyan a közösségi tanulással és a generációs tanulással is, mindkettőt az LLL kiemelt eszközének tekintve. Hogy milyen hangsúlyos szerepe van ezeknek az eszközöknek, mutatja az a tény, hogy az uniós LLL szakpolitika keretei között több, a témában fontos projekt megvalósulását és eredményeit kíséreltük figyelemmel az utóbbi évtizedben. Ezek közül most egyet emelünk ki, az Intergenerációs Tanulás Európai Hálózata (European Network for Intergenerational Learning – ENIL) címűt, amely 22 ország 25 intézményét magában foglaló Grundtvig projekt volt. Ennek keretében definiálták a generációkat, a generációs tanulás formális, informális és nem formális tanulásban betöltött szerepét, valamint pontosan meghatározták, mit érthetünk az intergenerációs tanulás definíciója alatt: Az intergenerációs tanulás (intergenerational learning, IL) fogalom azt a folyamatot jelöli, melynek során a különböző korú emberek együtt és egymástól tanulnak. Az IL fontos része az egész életen át tartó tanulásnak, ahol a generációk együtt dolgoznak, hogy készségeket, értékeket és ismereteket szerezzenek. A tudástranszferen túl az IL elősegíti a kölcsönös tanulási kapcsolatokat a különböző generációk között, illetve a társadalmi tőke és a társadalmi kohézió fejlesztését öregedő társadalmunkban. Az IL az egyik módja a jelentős demográfiai változások kezelésének és a generációk közötti szolidaritás fokozásának a nemzedékek közötti/intergenerációs gyakorlat (IP) révén (ENIL, 2011, p. 4).

Vitathatatlan tehát, hogy – ahogyan a múltban – napjainkban is fontos szerepe van különösen a nem formális és informális tanulás támogatásában az egymástól való, és a generációk közötti tanulásnak, már csak az eltérő élettapasztalatok okán is. Bottery fentebb említett tanulmányában a generációs tanulás jövőjének lehetőségeit vázolja fel, jelen írás viszont visszatekintés: tanulmányunkban szeretnénk megmutatni, hogy voltak olyan előzmények a 20. században is, amelyek ezeket a törekvéseket előrevetítették, s a felmerülő társadalmi problémákra lényegében a közösségi tanulás, illetve a generációs tanulás választát adták.

A settlement

„Közösségi tanulás mindenütt és mindenkor folyik, de drámai időkben válik láthatóvá és nyilvánvalóvá. Válságok megoldásához 'jó' tudások kellenek, amelyek hasznosak, mert beválnak, egyben pedig kockázatosak is, hiszen még nem próbálta ki őket a közösség. Új, előretörő közösségi csoportok képviselik őket, amelyek, ha győznek: megoldják a problémát, kivézetnek a válságból, és így a közösségi tanulás 'tananyagává' válnak.” (Forray & Kozma, 2013, p. 19) Ilyen új közösségi csoportként, és egyben a modern közösségi tanulás úttörőjeként értékelhető az a settlement-mozgalom, amely a 19. század második felében Angliában indult el, de hamar megjelent az USA-ban is, majd több európai országban. A settlement mozgalom a szabadversenyes kapitalizmus, a gazdasági liberalizmus következtében egyre inkább érezhető kiáltó társadalmi igazságtalanságokra reagálva állt a nyomorgó munkástömegek mellé a kereszténység, a krisztusi tanítás alapján. Törekedtek a társadalom lelkiismeretét felébreszteni, és a társadalmi bajokon segíteni, mégpedig a 19. század második felében egyre inkább terjedő, mind többek által képviselt szellemi mozgalom, a szociális idealizmus gondolatai alapján. Ennek lényege az a – talán naivnak tűnő

– meggyőződés volt, hogy a magasabb társadalmi osztályok felelősek az alsóbb rétegekért is, s kötelességük gyakorlati segítséget nyújtani nekik, s folyamatos beavatkozással csökkenteni a társadalmi különbségeket. A szociális idealizmus legnagyobbjai, Thomas Carlyle, John Ruskin, Arnold Toynbee nemcsak az elvek megfogalmazásával, hanem a gyakorlatban is cselekedni kívántak, s az oxfordi diákjaikat maguk köré gyűjtve felkeresték a munkásokat, hogy a fiatalok megismerjék az életüket, átérezzék a nehéz munkájukat és a szociális problémáikat. Közülük különösen nagy hatással bírt Toynbee professzor, aki a diákjaival gyakorta megjelent a munkásnegyedekben, ismeretterjesztő előadásokat tartottak a munkásoknak, mert az volt a véleménye, hogy a kulturális felemelkedés hozhatja meg a munkásság számára a szociális felemelkedést. Emellett egyre több, hivatását a munkások között gyakorló lelkész is felismerte, hogy a nyomor és a szociális problémák megoldásához a prédikáció kevés, és konkrét tettekre van szükség, így az ő köreiben is terjedtek a szociális gondozás különböző formái (Hilscher, 1937).

Ilyen előzmények után kezdte meg munkáját 1884-ben az első settlement London egyik külvárosában, Whitechapellben, Toynbee egyik követője, Samuel Barnett anglikán lelkész és felesége, Henrietta vezetésével. Az angol settlement-mozgalom alapvető célja az volt, hogy a magasabb társadalmi osztályokba tartozó egyetemistákat a munkásnegyedekben való letelepedéssel közvetlen kapcsolatba hozza az ott lakókkal, s a közöttük élő ifjúság megismerje a munkások valódi helyzetét, minél többet tanuljon, tapasztaljon erről, ezáltal maga is ismeretekkel gazdagodjon, s tanulmányait befejezve bármely életpályán magasabb szociális érzékenységgel folytassa majd a hivatását. Ugyanakkor a jelenlét lehetőséget adott arra is, hogy a fiatalok szükség esetén segítsenek a rászorulókon, pl. közigazgatási ügyintézés, érdekvédelemmel, szociális, családi problémák orvoslásával, vagy éppen képzésük, továbbképzésük, közösségi tanulásuk megszervezésével – általában törekedve a munkások szociális helyzetének emelésére, még hozzá nem leereszkedve, hanem egyszerűen, mint szomszédok, barátok, embertársak (Erődi-Harrach, 1927).

A nagy példaképről elnevezett settlement központ, a Toynbee Hall, hamarosan mintaként szolgált az Angliában rohamosan terjedő settlement mozgalom számára. Úgynevezett rezidens settlementként működött, ami azt jelentette, hogy voltak bentlakó és bejáró munkatársak, akik együtt működtették az intézményt, amelyben egyszerre valósult meg a közösségi tanulás és a szociális segítség. Tevékenységük számos területre kiterjedt, több szakterület ismereteit felhasználva. Cselédlányok képzését szervezték meg, jogvédő irodát tartottak fenn, munkásszövetkezeteket szerveztek, de önkéntes mentőszolgálatot teljesítő csoportjuk is volt. Ifjúsági klubokat működtettek, foglalkoztak a gyermekekkel, támogatták az egészségvédelmet. Hatásukat úgy is igyekeztek erősíteni, hogy más szervezetekkel alakítottak ki kapcsolatokat, s egyesült erővel oldottak meg feladatokat. Pl. bekapcsolódtak a cserkészmozgalomba az ifjúsági klubjaikkal, rehabilitációs üdülőt tartottak fenn a kórházból kikerült munkások számára, gyermekvédelmi szervezetekkel gyermeknyaralattási akciókat bonyolítottak. Kezdetől fogva fontos szerepet töltött be feladataik között a népművelési munka, hiszen a kultúrához való hozzáférést a társadalmi előrelépés feltételének tartották. Előadásokat, tanfolyamokat szerveztek, bekapcsolódtak a sza-

badegytemi mozgalomba, s igyekeztek a közösségi művelődés, sőt művészeti tevékenység feltételeit megteremteni, amikor képzőművészeti kiállításokat, hangversenyeket rendeztek, sőt, a settlement kiváló énekkarral is rendelkezett.

A sikerek nyomán hamar követőkre talált a mozgalom, és Anglia-szerte egymás után alakultak újabb settlementek. A legtöbb jelentős iparvárosban működött legalább egy-két szervezet, amelyeket különféle egyesületek tartottak fenn, de gyakran kapcsolódtak felekezetekhez, s voltak olyanok is, amelyek valamilyen meglévő kulturális vagy szociális intézmény keretei között végezték munkájukat. Az 1920-as évek végére Angliában 42 settlementet tartottak számon, s érdekesség, hogy ebből 32 női settlementet, ami nemcsak azt jelzi, hogy a nőknek az átlagnál is nagyobb szükségük volt a segítségre, támogatásra, tanulásra, hanem azt is, hogy a nők erősödő társadalmi szerepvállalásának is jó terepe volt a settlement (Hilscher, 1989).

Az Egyesült Államokban Jane Addams volt a settlement kezdeményezője és első megvalósítója, aki az 1888-ban Toynbee Hallban tett látogatása és az ott szerzett tapasztalatai alapján szervezte meg Chicagóban a saját settlementjét, amelynek deklarált célja volt az atomizált társadalom elemeiből valódi közösséget építeni. Hamarosan további settlementek jöttek létre a városban, amelyek szövetségbe tömörülve, s így együttműködve igyekeztek céljaikat elérni. Az amerikai settlement sajátossága volt a bevándorlók integrálásának elősegítése.

A német mozgalom az 1900-as évek elején indult, amikor Walter Classen Hamburgban megalapította Volkshaus néven az intézményét, amelynek előképe szintén a Toynbee Hall volt. A Volkshausban klubokat, könyvtárat tartottak fenn, népművelési előadásokat szerveztek és néphivatal is működött. Berlinben pedig 1911-ben Sigmund Schultze a feleségével és a barátaival hozott létre Szociális munkaközösség néven settlementet, amelynek munkája elsősorban a gyermekekre és a fiatalokra irányult, s a szó szoros értelmében betelepülés volt, hiszen munkáscsaládoknál vettek ki albérletet, így tényleg közöttük éltek. A gyerekeknek meseórát, játékfoglalkozásokat tartottak, olvasásra nevelték őket, a fiatal felnőtteknek népfőiskolát, kézimunka- és varrótanfolyamokat szerveztek.

1901 és 1918 között további európai országokban is elkezdődött a settlement tevékenység, mindenütt saját profillal reagáltak a helyi problémákra. A bécsi settlement Else Federn vezetésével elsősorban a gyermekek és az anyák védelmére szakosodott, ahogyan a svéd mozgalom is, amelynek nagy vívmánya a napköziotthon intézménye volt, és népfőiskolai tanfolyamokat is szerveztek. Dániában és Norvégiában kifejezetten csak diák settlementek működtek, Finnországban állami és egyházi támogatást is kaptak a működésükhöz. Franciaországban a húszas évek végén 61 settlement működött, amelyek országos szövetségbe tömörülve egymás munkáját is segítették. Szoros kapcsolatban dolgoztak a hivatalos hatósági szociális munkával, azt mintegy kiegészítve, és elnevezésük gyakran „Centre Sociale” volt, ami jobban kifejezte munkájuk lényegét. Francia jellegzetesség volt az agrár-settlementek megjelenése is (Erődi-Harrach, 1927; Hilscher, 1989).

Talán elfogadható a fenti példák után az az érvelés, amellyel a settlement-mozgalmat a Glaeser által körvonalazott közösségi tanulás előképeként határozzuk meg, hiszen itt is urbánus együtt tanulásról van szó, amely közvetlen interakciók során valósul meg, fejlesztve a benne résztvevők készségeit, ismereteit, ezzel gazdasági és társadalmi fejlődést

generálva (Glaeser, 1997). Tetten érhető továbbá az a jellemző is, amely szerint a közösségi tanulás szorgalmazása és megvalósítása a helyi társadalmak szintjén igyekszik megfelelni a kihívásoknak és megoldani a problémákat, ami mindenképpen átalakulást eredményez (Forray & Kozma, 2013). A helyi társadalom jelentőségének hangsúlyozásakor elég arra utalnunk, hogy a settlement-mozgalom mindenütt kiemelten deklarálta a résztvevők egyenjogúságát, jószomszédi, baráti, embertársi viszonyát. Érdeemes arra is rámutatni, hogy mindez erős hatással van a nemcsak a mindkét oldali szereplők ismereteinek bővítésére, hanem az érzelmi intelligenciájuk, empatikus és kommunikációs készségeik fejlődésére is. Egyetérthetünk azzal a megállapítással is, amelyet fentebb idéztünk (Forray & Kozma, 2013), miszerint a közösségi tanulás ezekben az esetekben közösségi művelődésként is felfogható, hiszen szépen kirajzolódik az is, hogy a settlement tevékenységének a népművelési munka az alapja. A legalsóbb néprétegeket, amelyek körében a settlement foglalatatoskodik, a hivatalos népművelés nemigen tudja elérni, viszont a szociális gondoskodás nyomán kialakult bizalmi kapcsolat lehetővé teszi az aktivisták számára, hogy személyes ráhatásukkal bekapcsolják ezeket a rétegeket a művelődés különböző formáiba. *„A népművelési munka a szociális munka elmélyítése és az eredmények teljessége érdekében úgyszólván nélkülözhetetlen a settlementek életében.”* (Hilscher, 1989, p. 63)

Ugyanakkor az intergenerációs tanulás jellemzői is megfigyelhetők ezekben a mozgalmakban, hiszen a nemzetközi tapasztalatok is azt mutatják, de a settlement első magyarországi szervezője, Erődi-Harrach Béla is azt fogalmazza meg, hogy a munka során nemcsak a résztvevő egyetemista fiatalok tanítja, befolyásolja a munkásokat, akiknek körében tevékenykedik – gyakran a fiatalok az idősebbeket – hanem maga is sokat tanul, amire a leendő hivatása társadalmi érzékenységet igénylő gyakorlásában nagy szüksége lesz. *„Intézményeinkben a munkát az egyetemet és főiskolákat végzett értelmiség látja el. Adnak, de azért, hogy ők maguk is kapjanak. Munkájuk közben beható tanulmány tárgyává teszik a társadalmi élet jelenségeit, azoknak összefüggéseit és a maguk köré gyűjtött különböző szakképzési hallgatókat részfeladatokkal bízzák meg, munkájukat vezetve és figyelve, bevezetik őket a szociális praxisba, az élet igazi realitásába... Nem mint hivatalnok, hanem mint barát érdeklődnek a szegény nép minden ügye iránt s amikor adnak, ugyanakkor tudják, hogy ők is kapnak: tudást, tapasztalatot, betekintést az élet nagy összefüggéseibe, az élet igazi mélységeit, az élet realitását ismerik meg.”* (Erődi-Harrach, 1927, p. 11)

Settlement Magyarországon

Magyarországon 1912-ben Újpesten, az ország egyik ipari centrumában létesítették az első settlementet Főiskolai Szociális Telep néven, az angol mozgalom mintájára. Kezdeményezője és a hazai változat kidolgozója Erődi Harrach Béla volt, aki hazai és külföldi közgazdasági és jogi tanulmányait, valamint angliai, skóciai és németországi tanulmányútjait követően a 1904-től a Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia főiskolai tagozatán tanított. Oktatóként, valamint az Erdélyi Múzeum Egyesület keretében kezdte körvonalazni a külföldön szerzett tapasztalatai alapján, hogy a súlyos szociális gondok megoldásáért mit lehetne tenni. Elsősorban a szociális problémák tudományos tanulmányozását igyekezett fejleszteni, majd megalkotta az egyetemi szociális telep első koncepcióját a settlement hazai elindítására. Törekvéseit felkarolta 1910-ben az akkori kultuszminiszter, gróf Zichy

János, és az előkészületek, valamint az újpesti helyszín célirányos kiválasztása után 1912-ben, a vallás- és közoktatási miniszter felügyelete alá tartozó állami alapítású autonóm szociálpolitikai intézetként alakult meg a Főiskolai Szociális Telep. Az intézmény szorosan kapcsolódott a főiskolai, egyetemi képzéshez és egyfajta átmeneti szállóként is működött a munka iránt elkötelezett egyetemi hallgatók és más munkatársak számára. A nagyvárosi szegényeknek pedig lakókörnyezetükben nyújtott orvosi, jogi segítséget, valamint olyan közösségi teret, ahol a kulturált szórakozás és az önképzés, a közösségi tanulás sokféle formája megvalósítható volt az egyetemisták irányított közreműködésével (Lombos, 2017a). 1919-től Harrach egyetemi tanárként folytatta egyre elismertebb munkáját, s bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, érdemes megemlíteni, hogy a settlementben elért eredmények mellett kiváló közgazdászként 1920-ban ő kapott megbízást a Királyi Magyar Tudományegyetem ekkor felállított Közgazdaságtudományi Kara koncepciójának, egyetemi tantervének és az intézmény tanulmányi rendszerének kidolgozására. Professzorként is folytatta a settlement szervezést (Zsidi, n.d.). Alapításától 1948-as megszüntetéséig igazgatója volt az intézetnek, amelynek neve többször változott ugyan (Egyetemi, majd Országos Szociálpolitikai Intézet), de a tevékenysége mindvégig ugyanazon elvek alapján folyt, amiben nagy szerepet játszott a tény, hogy a Közgazdaságtudományi Kar kutató és gyakorló intézeteként működött. Azonban nemcsak a gyakorlati munkában ért el egyre komolyabb eredményeket bővülő munkatársi gárdájával és egyetemi hallgatóival, hanem a settlement-mozgalom európai és hazai történetét, elméleti háttérét is népszerűsítette írásaiban, és összefoglalta fentebb már idézett könyvében (Erődi-Harrach, 1927). Ebben megfogalmazta azt is, hogy a szociális kérdés kora kulturális problémájaként jelenik meg, s ennek hatása alól senki nem vonhatja ki magát, legkevésbé az egyetemi ifjúság. Ez olyan feladatot jelent, amelyhez a felkészültséget nem lehet csak a könyvekből megszerezni, hanem a sikeres vizsgákon túl a fiataloknak alaposan ismerniük kell a gazdasági és társadalmi élet legfontosabb jelenségeit, áttekintést kell szerezniük a napi kérdésekben, és praxist a munkásnéppel való érintkezésben. Mindezt összekapcsolta az egyetemi oktatás feladatának elemzésével is, rámutatva arra a látszólagos ellentmondásra, hogy az egyetem egyszerre a tudósok képzéséért, magáért a tudományért való intézmény, és számos hivatás előkészítő intézményeként is szolgál. *„Ha azonban egyrészt az egyetemen folyó munka irányai mellett figyelmünket az egyetem tulajdonképpeni feladatára fordítjuk, és azt abban jelöljük meg, hogy annak feladata, hogy a tudományon keresztül előkészítsen, ráneveljen a hivatásra, másrészt, ha a gyakorlatnak, a tapasztalatnak, következőképpen az élet szociális összefüggéseibe való betekintésnek intellektuális értékét figyelembe vesszük, akkor a főiskolai ifjúság gyakorlati munkája sikeresen beilleszkedhetik – mondhatnánk – a tudományok egyetemébe”* – fejtette ki nézetét (Erődi-Harrach, 1927, p. 19), megelőlegezve nemcsak a modern gyakorlati képzés gondolatát, hanem az egyetem napjainkra általánosan elfogadott úgynevezett harmadik, társadalmi feladatát is. Könyve a konkrét feladatok a fő tevékenységi körök szerint csoportosítva mutatja be részletesen. Ezek: az általános népvédelmi (kiemelten családvédelmi) teendők, a munkásság ügyes-bajos ügyeinek intézése, a szociálhigiéna feladatcsoportja, amelyben a betegségek megelőzése és kezelése áll a középpontban, és a közművelődési, képzési munkafeladatok. Utóbbiban külön hangsúlyozta a nők művelődésének, tanulásának a fontosságát (Erődi-Harrach, 1927).

A magyar settlement-mozgalom másik kiemelkedő személyisége Hilscher Rezső volt, aki 1914-ben, jogi diplomájának megszerzése után csatlakozott a Főiskolai Szociális Telep munkájához, még Újpest aljegyzőjeként, majd 1920-ban ő lett az intézmény népvédelmi osztálynak (Néphivatal) a vezetője és a Telep igazgatóhelyettese, egészen 1944-ig. Ugyanakkor oktatóként működött ő is a Közgazdasági Karon, ahol később professzori rangot is kapott. Egyszerre volt szociális munkás, aki személyesen törődött az emberekkel és segítette őket, és tudós szociálpolitikus, egyetemi oktató, akárcsak a példaképnek tekintett angol settlement-mozgalom első vezetői. Számos írásában, előadásában terjesztette a settlementhez kapcsolódó alapvető ismereteket, ugyanakkor részletes gyakorlati tudnivalókkal, módszertani javaslatokkal is szolgált ezekben (Lombos, 2017b). Tevékenysége annyira szerteágazó, és tartalmát tekintve, főleg a család- és gyermekvédelem terén annyira modern volt, hogy napjainkban is példaként szolgálhat a szociálpolitika, szociálpedagógia, esélyegyenlőség terén. Nem véletlen, hogy az Esély című társadalom- és szociálpolitikai folyóirat külön tematikus számot szentelt személyének és munkásságának, amelyben nemcsak utólagos méltatása, hanem számos írása is olvasható, így fontos forrás a magyarországi settlement tanulmányozásához (Lombos, 1990a). Hilscher nézete szerint a settlement legfontosabb feladata az egyéni, a családi és a közösségi szempontokat figyelembe vevő gondozás. Ennek első feltétele, hogy a gondozottak tényleges helyzetét minél jobban megismerjék a résztvevők, ám ehhez nem elég az esetenkénti érintkezés – állandó kapcsolat és jelenlét szükséges, amelynek során bizalmi viszony alakul ki a gondozó és gondozottak között, ami megalapozza a további kölcsönös fejlődést. Ennek legfontosabb célja, hogy az egyénben tudatosítsa a saját értékeit, külső és belső erőit, s tanulja meg ezeket mozgósítani a saját, valamint a családja és a közössége érdekében. Ehhez kell segítséget nyújtania a settlementben a népművelésnek, a közösségi tanulásnak, mert az ipari munkásságnak az iskolából való kikerülése után további művelődésre, önképzésre egyébként alig nyílik lehetősége (Hilscher, 1990). Meggyőződése volt tehát, hogy a szociális munka szoros kapcsolatban van a népműveléssel, eredményeket csak annak segítségével lehet elérni. Azt is fontosnak tartotta azonban, hogy a munka ne csak az egyénre irányuljon, hanem a családra is, amelynek része az egyén, ezért családcentrikus szemléletet igyekezett érvényesíteni. Munkatársaival kialakította a családi patronázs rendszerét, amelynek keretében a legveszélyeztetettebb családok mellé állandó pártfogókat rendeltek ki, akik heti rendszerességgel látogatták és segítették azokat. Ezen belül is különös gondot fordítottak a gyermekekre és a fiatalok számára (Lombos, 1990b).

A Telep közművelődési munkáját és annak formáit Hilscher több írásában részletesen ismertette, s ezekből kirajzolódik, hogyan történt a mindennapokban a közösségi tanulás és a gondozás. Ennek színtere a kisgyermek és az iskolások számára a napközi otthon volt, hiszen a rossz lakhatási körülmények a gyerekek fejlődését másképp nem tették volna lehetővé. Itt a gyermekek folyamatos fejlesztő nevelése történt, a szociális pedagógia elveinek érvényesítésével, irányított játékkal, foglalkozásokkal, közösségfejlesztéssel, az iskolai oktatás támogatásával és rendszeres orvosi ellenőrzéssel. A nagyobb gyermekek és a fiatalok számára a tanonc- és legénykört, illetve a leánykört szervezték meg, amely a tanulás, a szórakozás, a sportolás és a közösségi tevékenységek különböző lehe-

tőségeit biztosította az érintettek iskolán és munkán kívüli idejében. Ennek formái az ismeretterjesztő, egészségügyi felvilágosító előadások, könyvtári foglalkozások, tanfolyamok voltak, de a tánc, az ének, a műkedvelő előadások és a különféle sportolási lehetőségek is segítettek a közösség fejlődését, amely az önkormányzatiság elve alapján működött. A felnőttkorú munkások pedig a közösségi tanulás számos formájában vehettek részt: heti rendszerességgel ismeretterjesztő előadásokat, szemináriumokat, tanfolyamokat szerveztek a számukra, lehetőség volt sportolásra, műkedvelő művészeti tevékenységre is. Az ismeretterjesztő előadások a tudomány, a művészetek, az irodalom és a közhasznú ismeretek témaköreiben folytak, s az adott téma legkiválóbb képviselői tartották ezeket, díjazás nélkül, amivel támogatták a settlementet, pl. más kiválóságok mellett Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Schöpflin Aladár, Rudnay Gyula. Ezek az előadások mintegy megalapozták a későbbi, a szemináriumokon és a tanfolyamokon történő tanulást, amelyek már egy-egy szűkebb tematikához kapcsolódtak, előbbiek inkább a műveltség elmélyítését, utóbbiak a munkában való könnyebb érvényesülést segítették. Szükség volt analfabéta tanfolyamokra is, de szerveztek technológiai, kémiai, fizikai és szakrajz alapismereteket közvetítő, sőt nyelvtanfolyamokat, könyvviteli tanfolyamokat is. Az említett közösségi tanulási formákat megalapozta és támogatta a Telep keretei között működtetett népkönyvtár, amelynek fontos szerepe volt az olvasóvá nevelésben és az egész közösség művelődésében. A könyvtárban munkásolvasó is működött, ahol napilapokat, folyóiratokat, szaklapokat olvashattak az érdeklődők (Hilscher, 1929).

A szegedi agrársettlement

A settlement mozgalom sajátos továbbfejlesztése, illetve változata volt az agrár-settlement, amelyet a húszas évek végén Szegeden működő Bethlen Gábor Kör, majd az abból kifejlődő Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma alakított ki, hasonló törekvésekkel, a settlement mintájára, de mégis másként, sajátos mintázatot kirajzolva tevékenységével.

Már a kezdet is más volt, ugyanis nem a professzorok nyerték meg diákjaikat a feladatra, hanem egyetemi hallgatók kezdeményezésére indult el a mozgalom. A trianoni döntés következtében Kolozsvárról Szegedre helyezett Ferenc József Tudományegyetem református hallgatóiból állt a Bethlen Gábor Kör (BGK), amely még 1902-ben alakult, s a száműzött egyetemmel és hallgatókkal együtt került a városba, és kezdetben a hasonló vallásos közösségek praxisát követve működött. A felekezeti diákegyesületből azonban hamarosan a társadalmi problémák iránt érdeklődő, proaktív egyetemisták közösségévé vált, amelynek tagjai egyébként a legkülönbözőbb szakokon folytattak tanulmányokat. A BGK működésében bekövetkezett fordulat Buday György¹ joghallgató nevéhez fűződik, aki 1927-ben lett a kör elnöke, s neki köszönhető, hogy a körön belüli szerveződésként létrejött a szegedi (és az alföldi) viszonyokhoz illeszkedő, elsődlegesen már szociális orientációjú agrársettlement mozgalom. Ez egyben a kör informális kitágítása volt új, nemcsak református hallgatókkal együttműködve, s további változás volt, hogy a szociális ér-

¹ Életéről, művészetéről kiváló summázat: Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, n.d.

deklódést és figyelmet a leendő értelmiség alapkövetelményévé tette. Ez az attitűd és feladatvállalás jellemezte a következő öt évben, Buday elnökségének ideje alatt a Kör működését. Munkáját többen segítették, kialakult egy szűkebb vezető mag a kör élén, akik közül kiemelkedett Joó Tibor filozófushallgató, később a magyar szellemtörténeti iskola kiemelkedő alakja, Buday személyes jó barátja, aki az alelnöki tiszteletet töltötte be (Filep, 2019). A szerveződés illeszkedett abba a nemzedéki orientációváltásba, amely a korszakot jellemezte: a „nép felé fordulás” programjába, amelynek nyomán a húszas években kibontakozott a parasztságot „felfedező” népi szociográfiai mozgalom a fiatal értelmiség körében (Bartha Miklós Társaság, Sarlósok, Erdélyi Fiatalok), azonban messze meg is haladta ezeket, főként 1930-31 után, amikor égisze alatt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma (SZFMK) megalakult (Lengyel, 2004).

Különbözött a szegedi szerveződés a klasszikus settlementtől abban is, hogy az eredendően a nagyvárosok szegény munkásnegyedeiben jött létre és működött, míg Budayék az agrárnépesség felé fordultak, noha céljaik hasonlóak voltak, s nagyon sokat tanultak az európai és a hazai settlement-mozgalom tapasztalataiból. Bár az agrártársadalommal foglalkozó settlement nem volt példa nélküli Európában (mint említettük, Franciaországban kifejezetten jellemző volt), a szegényparasztság, a tanyavilág felé fordulás mégis egyedi sajátossága volt a szegedi mozgalomnak. Ez nem ötletszerű, hanem nagyon is megalapozott célkitűzés volt, hiszen a húszas-harmincas években itt jelentek meg azok a legégetőbb problémák, társadalmi kihívások, amelyekre válaszként adódott a közösségi és a generációs tanulás a fiatal értelmiség köreiben.

Milyen kihívások voltak, amelyekre kreativitással, generációs együttműködéssel kellett válaszolni? A trianoni Magyarország gazdaságának alapját elsősorban a mezőgazdaság adta, ugyanakkor épp a mezőgazdasági népesség körében volt a legalacsonyabb a közműveltség és a (mező)gazdasági kultúra szintje. Ennek történelmi okai voltak, hiszen a török hódoltság óta az Alföld volt a legelmaradottabb terület, itt volt a legmagasabb az analfabéták aránya, ami a tankötelezettség bevezetésével jelentősen javult ugyan, de messze elmaradt a városi népességtől még az 1920-as években is. Nem volt elegendő iskola és tanító sem. A lakosság alacsony műveltségi szintje akadályozta a mezőgazdaság modernizációját, főként a tanyás vidékeken, ahol a nagy távolságok miatt sokkal nehezebb volt megteremteni a feltételeket ahhoz, hogy legalább az elemi ismereteket elsajátíthassa a lakosság. Bár a dualizmus korában és a klebelsbergi népiskolai program keretében jelentős iskolaépítések történtek az Alföldön és Szeged törvényhatósági jogú város tanyás területein is, még mindig kevés volt az iskola, pl. 1921-ben egy tanítóra 137 tanköteles gyermek jutott (Szabó, 1994). Mindez a gazdálkodás elmaradottságát, egészségügyi és szociális problémák tömegét eredményezte a szegényparasztság és a tanyai lakosság körében. Égető szükség volt a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, modernizálására, és az ezzel összefüggő gazdálkodási ismeretek terjesztésére, de általában is a lakosság közműveltségének, egészségügyi ismereteinek fejlesztésére. Ezeknek megoldásához kívánt hozzájárulni a szegedi agrársettlement mozgalom a maga eszközeivel, ugyanakkor tudományos kutatások keretében maga is tanulni akart, megismerni a parasztság helyzetét, szociális problémáit, a segítségnyújtás lehetőségeit. Ezzel egyidejűleg a tanulás kiemelt célja

volt a paraszti kultúra sajátosságainak, szellemi és tárgyi értékeinek felkutatása, összegyűjtése és bemutatása a közvélemény számára, aminek nemcsak azok megőrzése volt a rendeltetése, hanem a felmutatásukkal a társadalmi távolságok csökkentése is.

Az egyetemisták közösségi tanulása akkor kezdődött, amikor a vállalt feladatra felkészülve előadásokat, vitaesteket szerveztek, s akkor bontakozott ki igazán, amikor elkezdték a „kiszállásokat” a Szeged-közeli falvakba, tanyás területekre. Az agrársettlement indulását Gesztelyi Nagy László meghívásához köthetjük a BGK-ban, ami az addigi szokványos egyleti események nem túl izgalmas folyamatát felkavarta, és nagy visszhangot váltott ki. Buday György ugyanis nagy elkötelezettséggel látott neki az elnöki teendőknél, s úgy gondolta, hogy mindenekelőtt amit csak lehet, meg kell tanulni a kiszemelt célcsoportról. Így került sor indításként a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara igazgatójának, Gesztelyinek a meghívására, aki 1928. március 20-án „A jövő magyar intelligencia és a tanyakérdés” címmel tartott előadást, ami nagy hatással volt a hallgatóságra, s elindította a tényleges gyakorlati terepmunkát is – nem csoda, hiszen az előadó megrázó adatokkal ecsetelte a tanyai lakosság állapotát, körülményeit. A Délmagyarország másnapi tudósítása (Borzalmas, megdöbbentő adatok, 1928) is beszámolt az eseményről, kiemelve az ismertetett, konkrét példákkal és adatokkal illusztrált legnagyobb bajokat, mint a közlekedés nehézségeit, az egészségügy áldatlan helyzetét, a gyermekek veszélyeztetettségét, de azt is, hogy pl. a tápéi réten 850 lakos közül 50% analfabéta és az iskola a távolság miatt megközelíthetetlen. Az előadó rámutatott, hogy „*a legtöbb helyen emberhez alig illő helyzetben*” él a tanyákon az ország lakosságának 19 százaléka, azaz másfél millió ember. A legnagyobb baj pedig az, hogy azok, akiknek foglalkoznia kellene ezekkel a problémákkal, egyáltalán nem ismerik a tanyát és népét, óriási a szakadék a tanya lakossága és a tisztviselő középosztály között, ezért az ifjúság feladata, hogy ezen változtasson, s az újabb kikerülő generációk más hozzáállással végezzék a feladataikat. Az előadás nyomtatásban is megjelent (Gesztelyi, 1928) abban a kiadványsorozatban, amelyet a BGK indított, s amely szintén az egyetemisták és a közvélemény figyelmét kívánta felkelteni a paraszti népesség problémái iránt. Ebben az évben ugyanis gyorsan körvonalazódott az agrársettlement tevékenysége: nyilvános előadások és vitaestek szervezése, a közösségi tanulás alkalmainak megteremtése és a legjelentősebb előadások kiadása nyomtatásban is, s természetesen a legfontosabb, az ily módon megalapozott terepmunka, a „kiszállások”, ahogyan ők nevezték. Ezek során a Szeged környéki, (dorozsmai, tápéi, kopáncsi), a békési, a halasi és más alföldi tanyákat látogatták meg csoportosan, tartottak ismeretterjesztő előadásokat, s végeztek gyűjtőmunkát éveken keresztül, amelyek eredményeit publikálták is füzetsorozatokban, illetve emellett néhány egyetemi kiadványban, valamint folyóiratokban. Mindehhez Buday György és közvetlen segítőinek elkötelezettsége, kiváló szervezőképessége, nagyszerű kapcsolatteremtő képessége volt szükséges. Ez kiegészült azzal is, hogy 1928 telén Buday angliai tanulmányúton járt, amelynek során személyes kapcsolatokat alakított ki az angliai settlement vezetőivel, közvetlen tapasztalatokat szerzett a settlement ot-tani működéséről, melyeket igyekezett az itthoni gyakorlati munkában felhasználni. Majd folytatódtak az előadások, így például 1929. április 20-án Szombatfalvy György az alföldi szociográfia feladatairól, november 29-én Joó Tibor Európa szerepéről, 1930. november 12-én Dános Árpád Magyarország gazdasági helyzetéről tartott előadást (Vajda, 2018).

Emellett a hazai settlement tapasztalatait is megismerték, először Hilscher Rezsőt hívták meg 1929. április 30-án előadást tartani, amelynek szövegét szintén kiadták a kör füzetek sorában.

A kiszállásokat is rendszeresen folytatták, ennek menetét, módszereit Buday részletesen összefoglalta a Nyugat folyóiratban. „A 'kiszállás' lényege röviden az, hogy apró csoportokban kimentünk valamelyik tanyára vagy faluba és hosszabb-rövidebb ideig együtt élve az odaválósokkal, igyekeztünk megismerni és kölcsönösen megszeretni egymást. Sok él-ménnyel, de panaszokkal, kérdésekkel és kérésekkel megrakodva azután visszatértünk Szegedre, az agrársettlement központjába és itt egymás segítségével igyekeztünk a tapasztalásokat feldolgozni, a reánk bízottakat elintézni, majd legközelebbi szabad időnkben, lehetőleg határozott időközökben visszatérni [...] Egy-egy sikerült kiszállás után, a legközelebbi alkalommal már a környék is tudott rólunk és ekkor már ösmertük egymást: nyugodtan végezhetjük társadalomrajzi, néprajzi anyaggyűjtésünket és a gyakorlati szociális munkát.” (Buday, 1933) 1930-ban 211, 1931-ben 189 szervezett kiszállás zajlott le, és ezen túl számos egyéni út is történt a tagok saját kutatómunkájának elvégzésére. A cikk nem csak a sikerrekről, hanem a nehézségekről is beszámolt. Egyrészt meg kellett birkózni a szemléletváltás nehézségeivel, gyakran az értetlenséggel, sőt, rosszindulatú támadásokkal. Ezek ellen is próbáltak védekezni a nyilvános előadásokkal, vitákkal és a könyvkiadással. A legnagyobb gondot azonban a támogatás hiánya jelentette. Míg az újpesti settlement a kultusz-tárca anyagi háttérével működött, ilyesmi a szegedi settlementnek nem állt rendelkezésére. Valójában jórészt saját erőből és a BGK tagdíjaiból, valamint kiadványaiból befolyt kevéske jövedelemből fedezték a terepmunka költségeit, ami egyre tarthatatlanabbá vált. Egy-egy támogató akadt ugyan, például a kiadványok megvalósításához később Kner Imre ajánlott nyomdai segítséget (Kner, 1933), de állandó jövedelem, amire építeni lehetett volna, nem volt. Rövid időre felcsillant ugyan a remény, amikor Budayék nagy elszántsággal felkeresték Erődi-Harrach professzort, beszámoltak az agrársettlement munkájáról, és az elért eredményekre hivatkozva a támogatását kérték. Örömmel és részletesen számolt be Buday kolozsvári barátjának, Jancsó Bélának² írt magánlevelében a látogatásról, s arról, hogy a professzor milyen jól fogadta őket, és segítséget ígért, sőt, ennek reményében rögtön részletezte azt is, hogy a Szeged közelében lévő Kopáncs tanyacsoportban tervezik az állandó settlement központ felállítását (Buday, n.d., pp. 1-2³). Harrach professzor valóban melléjük állt, sőt, kiállt mellettük, amikor nyilvánosan is melegen méltatta a Magyar Szemlében az agrársettlement munkáját, az állami támogatás azonban a segítő szándék ellenére elmaradt (Filep, 2019). Pedig Joó Tibor komoly érvekkel fejtette ki, hogy a fiatalok elszántsága önmagában nem elég, hivatalos anyagi támogatásra lenne szükség ahhoz, hogy ez az önkéntes kulturális és szociális munka, amit végeznek, rendszeressé váljon egy állandó telep létesítésével, „ahova bizalommal jöhet a környék népe, mert ott orvosi segítséget, jogi és gazdasági tanácsot, könyvet, oktatást, hasznos időtöltést, és mindenekfelelt jó szót, szeretetet kap”. (Joó, 1929, p. 377) Anyagi támogatás híján azonban mindez

² Jancsó Béla kolozsvári, majd szegedi orvos volt (ekkor a BGK tagja), 1928-tól Kolozsváron élt, és kapcsolódott az Erdélyi Fiatalok falukutató mozgalomhoz, de részt vett a Dimitrie Gusti bukaresti szociológus professzor által vezetett falukutatásban is. Szoros kapcsolatban állt Budayval, s az Erdélyi Fiatalok kiadványaiban és más platformokon is népszerűsítette a szegedi agrársettlement eredményeit.

³ Bár a levélen nem szerepel dátum, tartalma alapján kikövetkeztethető, hogy Buday nagy valószínűséggel 1929 őszén írhatta.

csak terv maradt, a sok küzdelmes munka után be kellett látnia a BGK agrársettlemmentjének, hogy alapvető változást a legjobb szándékaik ellenére sem tudnak elérni, s 1930-31-re kifulladásra a mozgalom. Azonban fontos hozadék volt, hogy kialakult egy aktív és zárt baráti kör, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, amely eleinte a BGK művészeti-irodalmi előadás-sorozatának elnevezése volt, a kollégium szó az egyetemi kurzusok mintájára előadássorozatot jelentett. Azonban az agrársettlemment kifáradásával párhuzamosan erősödött meg az a tizenöt fős baráti kör, amely ugyan 1938-as formális megszűnéséig a BGK égisze alatt működött, és 1932-ig azzal szoros kapcsolatban álló csoportosulás volt, s ennek elnöke is Buday György volt, de egyre inkább a tagok önálló tudományos és művészeti tevékenysége került fókuszba, noha amennyire lehetett, napirenden tartották az agrársettlemment ügyét is. Gyorsan túlnőtték az előadássorozat műfajának kereteit, rövid idő alatt ismert és elismert szellemi és művészeti műhelyé váltak a közösségi tanulás különböző formáival. Az előadások és felolvasóestek, kiállítások, a közös színpadművészeti tevékenység és a kiadványok sorozata komoly közönséget vonzott, a helyi sajtó rendszeresen foglalkozott velük, nem ritkán kritikus hangvétellel. A művészeti titkár Tolnai Gábor volt, a kiadványok szerkesztője Balla Sándor, majd Gáspár Zoltán lett. Az említetteken kívül Árvay Erzsébet, Baróti Dezső, Berczeli Anzelm Károly, Erdei Ferenc, Gáspár Zoltán, Hont Ferenc, Kárász Judit, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Reitzer Béla, Széll István, Tomori Viola voltak a Kollégium tagjai (Vajda, 2018).

1932 őszén a BGK új tisztikart választott, s öt év után először nem Budayt választották újra, amiben feltehetően szerepe volt a Kollégium egyre nagyobb visszhangot kiváltó tevékenységeinek is, amelyekben a Kör tagjainak nagy része már nem vett részt, ugyanakkor a Kollégium tagjainak egy része nem volt a BGK tagja. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a BGK ezt követően visszatért a nemzeti kötődésű vallásos diákegyesület szerepébe, a SZFMK viszont politikailag egyre inkább a baloldal felé tájékozódott, miközben kibontakozott tagjainak magas színvonalú művészeti tevékenysége is. Budayt ugyan örökös tiszteletbeli elnökké választották, de ettől kezdve energiáit a Kollégium munkájára összpontosította, amelynek mind kisebb része volt az agrársettlemment. 1936-ban római, majd angliai ösztöndíjat nyerve távozott Szegedről, s egyetemi tanulmányait befejezve, vagy nemzetkülönbségek okán lassanként a többiek is szétszéledtek, így konkrét tevékenységet már nem folytattak. 1938-ban pedig – Buday Angliából írt javaslatára – a SZFMK formálisan is feloszlott (Vajda, 2012).

Érdemes kitérni a BGK említett füzetsorozatára, amelynek példányait nagy gonddal szerkesztette Buday György, de rengeteg energiát fordított társaival együtt arra is, hogy a kiadás anyagi fedezetét előteremtse. Az előadássorozatok mellett fontos törekvés volt, hogy minél több emberhez eljussanak az információk a parasztság kétségbeesztő helyzetéről, s arról is, mi lehet a változtatás útja. Egyébként is jelentős erőfeszítéseket tettek a kör, és később a SZFMK tevékenységének megismertetése, népszerűsítése céljából, így például évente kiadták 1930-tól az igen népszerű Szegedi Kis Kalendáriumot, amelyben az utolsó oldalon „A szegedi egyetemisták tanyai agrársettlemment mozgalmáról” címmel propagálták a tevékenységüket és a megjelent füzeteiket is. De a saját kiadványokon túl más platformokat is ügyesen használtak a kommunikációra. A helyi sajtó rendszeresen megjelent

az eseményeiken és tudósított azokról, foglalkozott a kiszállásaikkal, az ott szerzett tapasztalatokkal. Az egyetem tanszékei által kiadott tudományos füzetekbe is adtak le írásokat, amelyek általában a tanulmányaikhoz illeszkedő gyűjtéseik, kutatásaik eredményeit tartalmazták. Így jelent meg Buday munkája a „Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Sajtótudományi Tanfolyamából” sorozatban a szegedi tanyakérdésről. Ebben a tanyai helyzet diagnózisának szükségességéről, a városi fiatalok, különösen a leendő értelmiség felelősségéről is ír, miközben igyekszik a tanyai emberről szerzett tapasztalatait is összefoglalni (Buday, 1930). Hasonlóképpen Tomori Viola doktori értekezése a parasztság lélektani vizsgálatáról az egyetem Pedagógiai-lélektani Intézet Közleményeinek 4. számaként jelent meg, majd a SZFMK is kiadta (Tomori, 1935a; Tomori, 1935b). Ezen felül különböző folyóiratokban recenzálták a kiadványaikat, például az *Etnographia*, a *Népünk és Nyelvünk*, a *Magyar Szemle* és a *Nyugat* hasábjain Joó Tibor több éven át ismertette és népszerűsítette a munkáikat és magát a settlementet. Neki dokumentálhatóan nagy szerepe volt a mozgalom megismertetésében, elfogadtatásában, a politikai és tudományos elit megnyerésében (Filep, 2019). Buday György fentebb idézett cikke 1933-ban a *Nyugatban* is megjelent, noha az már inkább összegzés volt. Korábban pedig Jancsónak arról is írt levelében, hogy a *Pesti Napló*, a *Budapesti Hírlap*, a *Nemzeti Újság* és a *Magyar Hírlap* is igen pozitívan írt a szegedi mozgalomról. *„Folyóiratokban és kisebb lapokban megjelent cikkeknek pedig egész sora foglalkozik velünk [...] pl. éppen ma jött meg a Falu legújabb száma, amelyben vezető helyen jön egy nagyobb cikk a dologról [...] Gondold el: ezelőtt egy fél évvel még egyetlen ember sem ejtette ki ezt a szót: agrársettlement, mert nem volt, [...] most pedig a világ legtermészetesebb hangján beszélgetünk, s említgetjük: agrársettlement. A lapok már a köztudatba is bevitték.”* (Buday, n.d., p. 5) A segítségnyújtás és népszerűsítés mellett azonban elutasítást és éles kritikát is kiváltott a sajtószereplés: a konzervatívok kommunista felforgatással, a baloldaliak az osztályszemlélet hiányával vádolták a BGK-t (Vajda, 2012).

A BGK füzetei 1927-28-tól jelentek meg, az első kettő még nem kapcsolódott az agrársettlementhez, de a 3. füzet a már említett Gesztelyi-írás volt, a 4. füzet pedig Buday György Ifjúságunk népszerűvelési feladatai és az alföldi rádióleadó címmel elemzi, hogy az agrársettlement munkáját hogyan segíthetik a jövőben a rendszeressé ezidőtájt váló rádióadások. Az 5. füzet Hilscher fentebb idézett előadása volt a Főiskolai Telepről, amelyhez Buday előszót írt, mert bár arra kérte Hilschert, hogy a saját tapasztalataiból kiindulva főleg az agrársettlement lehetőségeiről beszéljen az előadásában, ez elmaradt, így *„kénytelen voltam magam publikálni a bevezető beszédemet előszó gyanánt.”* (Buday, n.d., p. 3) Ebben az előszóban fogalmazta meg először nyilvánosan Buday a céljait: *„Nézetünk szerint reánk, Alföldön élő magyarokra az a feladat vár, hogy a külföldön mindenütt [...] az ipari munkásság körében működő settlementnek megteremtjük a mi legfontosabb problémánk sürgető hívásának megfelelően a mezőgazdasági munkások, a földművelők, a falusi és tanyai parasztság szociális kérdéseinek javítására hivatott agrársettlementet.”* (Hilscher, 1929, Buday, Bevezető) A következő, 6. füzetben azután Buday A tanyai agrársettlement címmel részletesebben is ír a törekvéseikről, munkájukról (Buday, 1929). A 7. füzet Szombatfalvy szociográfiai munkája Társadalomrajzi feladatok az Alföldön címmel, a 8. Joó Tibor Böhm Károlyról írt tanulmánya és forrásközlése, a 9. füzetben pedig Tanyai ügyek

címmel több szerző foglalja össze a kiszállásokon szerzett tapasztalatait. 1931-ben Buday György művészeti fejlődésének és a SZFMK szerepvállalásának is fontos állomásaként a Boldogasszony búcsúja – Az alsóvárosi havi Boldogasszony napi búcsú emlékezte (Buday, 1931) című albumát már a Kollégium égisze alatt adták ki. A 15 képből álló fametszetsorozat nagy sikert aratott (a könyvet a Magyar Bibliofil Társaság az 1931. év legszebb magyar könyveként tüntette ki). A Nyugatban közöltek is néhány metszetet, amelyekhez Joó Tibor írt ismertetést és néhány művészetfilozófiai gondolatot (Joó, 1931). Ettől kezdve a könyvkiadás már inkább a SZFMK törekvéseihez, a tagok egyéni teljesítményéhez kapcsolódott, bár több kiadvány a korábbi terepmunka eredményeit vagy azok tudományos feldolgozását közölte. Ilyen volt Ortutay nyíri balladák és betyárnóták gyűjtésének közzététele, majd Nyíri, rétközi mesék című gyűjteménye, Gáspár Zoltán: Bevezetés a szociográfiába, vagy Erdei Ferenc: Makó szociográfiája című munkája, de Tomori Viola már említett értekezése is. Kár, hogy Kárász Judit szociofotóinak albuma 15 km címmel már csak terv maradt, noha ebben a városi és tanyai élet párhuzamait fogalmazta volna meg képekben. A másik vonulatból csak párat említünk, mint Hont Ferenc színházzal kapcsolatos tanulmányait, illetve Radnóti két kötetét is, amelyeket a SZFMK adott ki Lábadozó szél és Újhold címmel. Ezeknek bővebb bemutatása túlmutat jelen tanulmány keretein. Jó néhány kiadvány Buday metszeteivel illusztrálva jelent meg, mint Radnóti utóbbi kötete vagy Ortutay gyűjtései. 1933-tól már főleg csak a kiadványok megjelentetése volt a tevékenységük.

Még egy nagyon fontos és sikeres sorozatról kell említést tenni, amely szintén a BGK kiadványaként indult Buday ötlete nyomán, és az ő irányításával, a settlement-mozgalom anyagi és szellemi támogatására, ez a Szegedi Kis Kalendárium⁴, ami 1930-1938 között jelent meg. Ebben a szokványos naptár rész mellett új népdalgyűjtéseket publikáltak Buday György címlapjával és metszeteivel illusztrálva, bibliofil igényességgel. Előzménye az 1928 végén szerkesztett Székely naptár, 1929 végén a következőt azonban már szegediként adta ki a BGK, bár Kriza János régebbi népdalgyűjtéséből válogattak bele darabokat. 1930-ban viszont már Bálint Sándorral való rövid együttműködésük nyomán az ő gyűjtéséből való szegedi és környékbeli népdalokat közöltek. A következő darab Salló György egyetemi hallgató kiskunhalasi gyűjtését tartalmazta, kiadóként pedig a BGK mellett a szegedi agrársettlementet is megjelölték, s röviden bemutatták benne magát a mozgalmat is. 1932 végén anyagi erők híján nem tudtak újabbat kiadni, viszont 1933-ra Péczely Attila hódmezővásárhelyi gyűjteményéből válogatva újabb füzetke látott napvilágot, amelyet – és a következőket is – immár a SZFMK jegyzett kiadóként. Az 1935-ös kalendárium Balla Péter bukovinai csángó népdalgyűjtését adta ki, a 36-os a Kner Imréné által Gyomán és környékén lejegyzett népdalokat tartalmazta. 1937-re kalotaszegi népdalcsoport került a naptárba Delly-Szabó Géza gyűjteményéből. Az utolsó, 1938-as kalendárium az 1937 nyarán, a bakonyi Dudaron rendezett falukutató tábor alkalmával „a falubeliek ajakáról” Verness Sándor által gyűjtött és lejegyzett népdalokat publikálta.

⁴ 1933-ban forráshiány miatt nem jelent meg. Az egész sorozat letölthető: SZTE UnivHistória, n.d.

Összefoglalásként álljanak itt Buday György gondolatai a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumáról: *„Ez a közösség korszerű formában igyekszik kifejezni, rendszerezni, feldolgozni és publikálni azokat a népi életközelségben megedzett élményeket, tapasztalatokat és alkotásokat, melyek a néprajzi gyűjtőutak, ismeretterjesztő és szociálisan segíteni akaró kiállítások gyakorlati, és kollégiumi elméleti munkája során megszülettek.”* (Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, 1935) Reményeim szerint ezzel a tanulmánnyal és a résztvevők írásainak legalább jelzésszerű feldolgozásával sikerült igazolni, hogy a múlt értékeinek gazdag örökségére alapozhatunk napjainkban, amikor a közösségi tanulásról és a generációk közötti interakciókról, kölcsönös tanulási kapcsolatokról gondolkodunk. Ezt azért is érzem kiemelt jelentőségűnek, mert ennek a gondolkodásnak konkrét megnyilvánulásait ma is tapasztalhatjuk a Szegedi Tudományegyetemen. Napjainkban is vannak hallgatók, sőt oktatók is, akik szeretnének „tenni valamit”, akikben munkál a társadalom iránti felelősség, és aktív állampolgárként segíteni igyekeznek a rászorulókat, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat. Az utóbbi években két fontos törekvés körvonalazódott egyetemünkön, amelyek a szociális és kulturális segítő szerepében működnek, s bizonyos fokig elődjüknek tekinthetjük az agrársettlement mozgalmat. Már csak azért is, mert ezek is a közösségi tanulás példái lehetnek. Az egyik a SZTE Gazdaságtudományi Karán működő kutatócsoport, amely részvételi akciókutatásokat folytat több témában: az autizmussal élők és a romatelepek mélyszegénységben élő közösségének vizsgálata áll az érdeklődésük középpontjában. A Gazdaságtudományi Karon zajló részvételi akciókutatások (RAK) célja, hogy az egyetemi kutatásokba bevonja az egyetemen kívüli csoportokat, s a kutatások során létrejövő eredményeket pedig folyamatosan a gyakorlatban igazolja. Így akiknek az életét érinti a kutatás, nem a vizsgálat „tárgyai”, hanem alakítói, irányítói a folyamatnak, az érintettekkel együtt és az ő érdekükben folyik a kutatás. Vagyis a kutatómunka mellett egyfajta közösségi tanulás ez is. A kutatásokban résztvevő oktatók és hallgatók a leghátrányosabb csoportok tagjaival együtt olyan eredmények előállításán dolgoznak, amelyek haszna a csoportok tagjai számára a mindennapokban érzékelhető (Málovics et al., 2014). A másik törekvés, amely igen népszerű a tenni akaró hallgatók körében, részben kapcsolódik az említett részvételi akciókutatáshoz is, de a GTK és a Juhász Gyula Pedagógusképző Kar közös kezdeményezése, a Közösségi önkéntesség című kurzus. Ez egy olyan szabadon választható kurzus az egyetem hallgatóinak, ahol a gyakorlatban végezhetnek önkéntes segítő munkát a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokban, amihez megfelelő felkészítést, kompetenciafejlesztést is kapnak, mielőtt a terepen dolgoznának, ahol aztán egymástól is sokat tanulnak. A kurzus résztvevői az eredményeket megvitatják, tapasztalataikat megosztják egymással, miközben társadalmilag igen hasznos és értékes munkát végeznek. Ezért is szerettem volna megmutatni a mai hallgatóknak, hogy ugyan egy másik korszakban, s más társadalmi környezetben, de voltak elődeik az egyetemen hasonló célokkal és szándékkal. Ez is motivált ebben a kutatásban.

A tanulmányt Koltai Dénes emlékének ajánlom.

Irodalomjegyzék

- Bottery, M. (2016). The future of intergenerational learning: Redefining the focus? *Studia Paedagogica*, 21(2), 9–24. DOI:10.5817/SP2016-2-2 <https://journals.phil.muni.cz/studia-paedagogica/article/view/19023/15079>
- Borzalmas, megdöbbentő adatok a magyar Alföld szaharai állapotairól (1928. március 21.). *Délmagyarország*. IV(66), 3-4. https://dmarchiv.bibl.u-szeged.hu/5552/1/dm_1928_066.pdf
- Buday, Gy. (n.d.). [Levél Jancsó Bélának]. Móra Ferenc Múzeum (2014. 1.2.), Szeged.
- Buday, Gy. (1929). *A tanyai agrársettlement*. A Bethlen Gábor Kör kiadványai 6. füzet.
- Buday, Gy. (1930). *A szegedi tanya problémái. Dolgozatok a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Sajtótdományi Tanfolyamából 1.* https://mtda.hu/books/buday_gyorgy_a_szegedi_tanya_problemai.pdf
- Buday, Gy. (1931). *Boldogasszony búcsúja – Az alsóvárosi havi Boldogasszony napi búcsú emlékezete*. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.
- Buday, Gy. (1933). Az agrársettlement mozgalom útja. *Nyugat*, 1933(1). <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1933-4B297/1933-1-szam-5B297/buday-gyorgy-az-agrarsettlement-mozgalom-utja-66B397/>
- Erődi-Harrach, B. (1927). *A magyar settlementmozgalom eszméi*. Stúdium Könyvkereskedő és Könyvkiadó RT. http://mtda.hu/books/harrach_bela_a_magyar_settlement_mozgalom_Optimized.pdf
- European Network of Intergenerational Learning (ENIL) (2011). *Report on intergenerational learning and volunteering*. <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/enil-ilv-01.pdf> Letöltés: 2023. 07. 07.
- Filep, T. G. (2019). *Joó Tibor – A szellemtörténet és a magyar nemzeteszme*. Századvég.
- Forray, R. K., & Kozma, T. (2013). Közösségi tanulás és társadalmi átalakulás. *Iskolakultúra*, 23(10), 3-21. http://misc.bibl.u-szeged.hu/41932/1/EPA00011_iskolakultura_2013_10_003-021.pdf
- Gesztelyi Nagy, L. (1928). *A jövődő magyar intelligencia és a tanyakérdés*. A Bethlen Gábor Kör kiadványai 3. füzet.
- Glaeser, E. L. (1997). Learning in cities. *Journal of Urban Economics*, 46(2), 254–277. DOI 10.3386/w6271
- Hilscher, R. (1929). *A főiskolai szociális telep tevékenysége és a settlement-munka módszere*. A Bethlen Gábor Kör kiadványai 5. füzet. <https://wesley.hu/purgoadr/2020/10/Hilscher-Rezso-A-foiskolai-szocialis-telep-tevekenysege-es-a-settlement-munka-modszere.pdf>
- Hilscher, R. (1989). A settlement-mozgalom. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 1(1), 55-64. http://www.esely.org/kiadvanyok/1989_1/asettlement.pdf Eredeti dokumentum: In Novágh Gy. (Szerk.). (1937). *A settlement*. Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottsága.
- Hilscher, R. (1990). Szociálpolitikai írásából. *Esély*, 1990(3), 31-82. http://www.esely.org/kiadvanyok/1990_3/esely_90_3.pdf
- Joó, T. (1929). A tanyai agrársettlementmozgalom Szegeden. *Magyar Szemle VII. kötet, 1929(9-12)*. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzemle_07_1929_09-12/?pg=444&layout=s
- Joó, T. (1931). Boldogasszony búcsúja. *Nyugat*, 1931(21). <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00524/16386.htm#fo1>
- Kner, I. (1933. január 16.). [Levél Buday Györgynek]. Móra Ferenc Múzeum (2002. 38.4.), Szeged.
- Lengyel, A. (2004). A Szegedi Fiatalok mozgalma és Bálint Sándor. *Tiszatáj*, 58(8), 57-68. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/18817/1/tiszataj_2004_008_057-068.pdf
- Lombos, A. (2017a). Humanista örökség Újpesten. Az újpesti settlement emlékezete, 1. rész. *Újpesti Helytörténeti Értesítő*, 24(1), 4-6. https://ujpest.hu/galeria/intezmenyek/helytorteneti_ertesito/uhe-201701.pdf
- Lombos, A. (2017b). Humanista örökség Újpesten. Az újpesti settlement emlékezete, 2. rész. *Újpesti Helytörténeti Értesítő*, 24(2), 6-8. https://www.ujpest.hu/galeria/intezmenyek/helytorteneti_ertesito/uhe-201702.pdf
- Lombos, A. (Szerk.). (1990a). *Esély*, 90(3). <http://www.esely.org/index.php?action=mutat&id=47>
- Lombos, A. (1990b). Tények, adatok Hilscher Rezső életéből. *Esély*, 1990(3), 3-13. http://www.esely.org/kiadvanyok/1990_3/esely_90_3.pdf Letöltés: 2023. 07.05.
- Málovics, Gy., Mihók, B., Pataki, Gy., Szentistványi, I., Roboz, Á., Balázs, B., & Nyakas, Sz. (2014). Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. *Tér és Társadalom*, 28(3), 66–

